դիպլօմատիական շրջաններում լուր է տարածված, որ հարկաւոր դէպքում Անգլիան միայնակ կը գործի։ Իսկապէս ալբանական միութիւնը հնարել են սուլթանը և նրա մերձաւորները Եւրոպային վախեցնելու համար։ Բ. Դուռը սկսում է նոյն խաղը և Հայաստանի մէջ խաղալ։ Կ. Պօլսի մէջ այժմ ապրող Էրզրումի անգլիական հիւպատոսը, մայոր Տրոտտըր, պատմում է, որ թէպէտ մինչև այժմ չէ տեսել քրդական լիգա, որի մասին խօսվեցաւ անգլիական պարլամենտի մէջ, միայն նկատել է, որ թիւրքերին և քիւրդերին քրիստոնեաների շահերին վնասող արտօնութիւններ են տրվում։ Քիւրդերը, իրանց արարքների համար չը պատժվելով, հետզհետէ աւելի յանդուգն են դառնում։ Թիւրք պաշտօնեաները կամ նրանց հետ համախոհ են, կամ անզօր, այնպէս որ Հայաստանը ցաւալի անիշխանութեան պատկեր է ներկայացնում։ Երկուշաբթի, սեպտեմբերի 6-ին մեծ պետութիւնների վեց ներկայացուցիչները հաւաքվեցին կոմս Հացֆելդի մօտ Գօշէնի և Տիսսոի մշակած կանոնադիրը հայկական հարցի մասին քննելու համար։ Մօտաւորապէս քսան երեսներից բաղկացած այդ կանոնադիրը կարելի է պատասխան համարել Աբեդդին-փաշայի գրութեանը նոյն առարկայի վերաբերութեամբ։ Այդ կանոնադրի մէջ ասված է, որ Թիւրքիայի առաջարկութիւնները բաւականացուցիչ չեն արդարադատութիւնը և լաւ փարչութիւնը Հայաստանի մէջ ապահովելու համար։ Սայիդ փաշայի մտցրած դատաստանական վերանորոգութիւնները ոչինչ ազդեցութիւն չը գործեցին։ Աբեդդին փաշայի առաջարկած տեղափոխվող քրէական դատարանները նոյնպէս անհամապատասխան են Հայաստանի պահանջներին։ Ամենից առաջ կեանքը և սեփականութիւնը պաշտպանելու համար պէտք է կազմել մի թւով բաւականացուցիչ և երկրի դրութեանը համապատասխանող ժանդարմների զօրաբաժին։ Բեկկեր փաշա մինչև անգամ պնդում է, որ քիւրդերին կարելի կը լինի երկիւղի մէջ պահել միայն այն դէպքում եթէ Հայաստանը գրաւեն 50000 լաւ զինաւորված զօրքեր։ Ռուսաց կառավարութիւնը հաճութիւն տուեց պ. պ. Գօշէնի և Տիսսօի բոլոր առաջարկութիւններին Հայաստանի համար։ Կասկած չը կայ, որ միւս կառավարութիւններն էլ հաւանութիւն կը տան։ Միայն հետևեալ հարցը առաջ է գալիս ո՞վ պէտք է իրագործէ վերանորոգման այդ բոլոր առաջարկութիւնները։ 1878 թուի յունիսի 4-ի դաշնագրութեան համեմատ այդ գործը պէտք է Անգլիան կատարէր, բայց, ինչպէս յայտնի է, այդ պետութեան ձայնը ներկայումս Թիւրքիայի մէջ շատ քիչ կշիռ ունի։

Ռամազանի վերջին օրերում սուլթանը մի քանի անգամ հրաւիրել է իր մօտ Սերվեր-փաշային։ Դրանից ենթադրում են, որ սուլթանը մտադիր է նրան մի բարձր աստիճան տալ։ Այս ենթադրութիւնը շատ հաւանական է, որովհետև Սերվեր-փաշա Անգլիայի թշնամի է։

Արտաքին գործերի մինիստրութեան մէջ օրերումս հետևեալ անցքը պատահեց։ Դըբաղրութեան գլխաւոր Սարգիս-էֆէնդին, որ վաղուց թշնամի էր մուստեշար Արթին-Բէյ-Դադեանի, Սավֆետ-փաշային մի նամակ յանձնեց, որ ուղղված էր օտար դեսպաններից մէկին։ Նամակի մէջ այնպիսի յայտնութիւններ կային, որոնք պետական յանցանք են կազմում։ Սուլթանը քննութիւն նշանակեց, որից երևաց, որ նամակը կեղծ է և Սարգիս էֆէնդու գրած։ Այս առիթով Սարգիս էֆէնդին պաշտօնանկ է եղած։

ՖՐԱՆՍԻԱ

Ընթերցողներին յայտնի է, որ նորերումս Ֆրանսիայում մինիստրական կրիզիս պատահեց, որի հետևանքը Ֆրէյսինէի մինիստրութեան փոխվելը և նորի կազմակերպվելը եղաւ։ Այդ անցքի առիթով լրագիրների մէջ կարդում ենք հետևեալ տեղեկութիւնները։

Ֆրանսիայի մէջ պատահած մինիստրական դժուարութիւնների պատճառը մարտի 29-ի հրամանների գործադրելու հարցը պէտք է համարել։ Ֆրէյսինէ ստիպված էր հրաժարական տալ, որովհետև չէր կամենում արձակել արգելված միաբանութիւնները, պարտաւորացնելով նրանց չը զբաղվել քաղաքականութեամբ։ Չը նայելով, որ ֆրանսիական պատգամաւորների ժողովը արձակված էր, այնու ամենայնիւ նրա անդամների մեծամասնութիւնը ընդդիմացաւ այդ քայլին և բացի այդ մինիստրութեան անդամներից մի քանիսն էլ հրաժարվեցան կատարել Ֆրէյսինէի ցանկութիւնը։ Այս անհամաձայնութեան պատճառով առաջ հրաժարական տուեցին ներքին գործերի, արդարութեան և զինուորական մինիստրները և յետոյ Ֆրէյսինէ ստիպված էր թողնել իր պաշտօնը։ Հանրապետութեան նախագահ Ժիւլ Գրեվի ընդունեց նրա հրաժարականը և նոր մինիստրութեան կազմելը յանձնեց Ժիւլ Ֆէրրիին, որը ինչպէս յայտնի է, առաջարկեց հոգևոր միաբանութիւնների դէմ ուղղած օրէնքները։

Փաստերը սրանք են. բայց սխալ կը լինէր ենթադրել, որ միայն այդ անցքերն են մինիստրական դժուարութիւնների գլխաւոր պատճառները։ Ֆրէյսինէ ընկաւ ոչ թէ այն պատճառով, որ կամենում էր ազատել հոգևոր միաբանութիւններին, այլ որովհետև վերջին ժամանակներում բոլորովին չէր բաժանում Լէօն Գամբետտայի հայացքները թէ արտաքին և թէ ներքին քաղաքականութեան վերաբերութեամբ։ Ֆրանսիական նաւերի Դուլցինօ ուղարկելը և Ֆրանսիայի յանկարծակի սառնութիւնը դէպի իր սեփական շահերը Ֆրէյսինէի գործն էր, որ այս անգամ բացարձակ ընդդիմացաւ պատգամաւորների ժողովի հզօր նախագահի գլխաւորութիւններին և նպատակներին։ Գամբետտան յաղթեց։ Նոր մինիստրութիւնը կը կազմվի այնպիսի մարդկերանցից, որոնք կատարելապէս բաժանում են Գամբետտայի հայացքները։ Ինչպէս մարտի հրամանները իրագործելու, նոյնպէս և Ֆրանսիայի արևելեան գործերին մասնակցելու վերաբերութեամբ նոր մինիստրութիւնը Ֆրէյսինէի կառավարութենից բոլորովին տարբեր կը գործի։

Ֆրէյսինէ Հանրապետութեան նախագահին ուղարկեց հետևեալ նամակը.

«Լաւ մտածելուց յետոյ ես այն եզրակացութեան հասայ, որ նորերումս փոփոխված մինիստրութիւնը չի կարողանայ երկարատև լինել։ Իմ և իմ մի քանի ընկերների հայեացքները այնքան տարբեր են, որ անկարելի է յուսալ, թէ կարող է համաձայնութիւն կայանալ գոնեա փոխադարձ զիջումների օգնութեամբ։ Եթէ շարունակվի գործերի այսպիսի դրութիւնը, նա կը վնասի երկրի շահերին և խաղաղութեանը։ Գիտենալով, որ իմ հրաժարականը ձեզ միջոց կը տայ հեշտութեամբ վերջ դնել ծագած դժուարութեանը, խնդրեմ ընդունեցէք հրաժարականս»։

Գամբետտայի օրգան «Républ'que Française» լրագիրը մի յօդուած տպեց, որտեղ ասված է, թէ արտաքին քաղաքականութեան հարցերը մինիստրների վերջին նիստերի ժամանակ վիճաբանութեան առարկայ չեն եղել։ Ոչ ոք չէ առաջարկել Ֆրէյսինէին, որ նա հրաժարվի խաղաղասէր և զգոյշ քաղաքականութենից։ Անհամաձայնութիւնը Ֆրէյսինէի և նրա ընկերների մէջ ծագել է մարտի հրամանների իրագործելու հարցի պատճառով։

ՆԱՄԱԿ ԹԻՒՐՔԻԱՅԻՑ

Կ. Պօլիս, 8 սեպտեմբեր

Եւրոպայէն եկած քաղաքական հեռագիրներն կառավարութիւնը լրագրաց չի յանձներ, հետևաբար չենք գիտեր թէ ինչ կը դառնայ մինչև եւրոպական օրագիրներու հասնելն։ Սակայն պալատը և Բ. Դուռը շարունակ յուզման մէջ են, անդադար ժողովքներ Սուլթանի նախագահութեան ներքև, թէպէտ այդ ժողովներու գաղտնիքներն դուրս չեն ելլեր, բայց Stamboul (որ միշտ լաւ տեղեկութիւններ կը ստանայ) ակնարկութիւն մը կ'ընէր թէ պալատի խորհրդոց մէջ կը ջանան որ նաւային ցոյցը միայն Ադրիատիկի մէջ սահմանափակուի։ — Արդեօք ստոյգ է այն լուրն որ կը տարածուի թէ միացեալ նաւատորմիղն մինչև Տօլմա-Պաչչէի պալատի առջև խարիսխ պիտի նետէ։ — Ինչ որ ալ լինի, կերևի թէ մեծ ճգնաժամներ կանցնէ Թիւրքիա և երբ տաճիկներն կամրաստանեն զԵւրոպա և զքրիստոնեայս, անօրինակ ատելութիւն մը ցոյց կուտան հայոց դէմ, զի կըսեն թէ՝ ալդէն յոյներէն միշտ կասկածոտ էին, գարատաղցիք անդադար իրենց դէմ մարտնչած են, բայց հայերն կը նկատէին իրենց հաւատարիմ հպատակներն (անշուշտ ոսկեբուրդ ոչխարներն), բայց այժմ անոնք ալ կը սկսին պուլղարաց հետևիլ և զանոնք գերազանցելու շաւղին մէջն են։ Թուրք մամուլը կը ներկայացնէ հասարակաց կարծիքն, և դժուար կը լինի տաճկերէն թերթ մը բանալ յորում հայոց դէմ կծու յօդուածներ չըլլան։ Ֆրանքօ-Թիւրք *Օսմանլի* թերթը ստէպ իր առաջնորդող յօդուածներն հայոց դէմ յարձակմանց կը նուիրէ, ինչպէս է այս առաւօտ հրատարակածը։ Ամբաստանութիւնք Պատրիարքի վրայ կը բարդեն իբր գլուխ չարեաց, և յիմարներն կը կարծեն թէ Պատրիարքի անձնականութիւնը մէջ տեղէն վերցնելով, հայկական խնդիրն կը վերջանայ։ Պատրիարքի ճարտարութիւնը եղաւ մեր հարցը եւրոպական խնդիր մը ընել, այդ խնդիրն յաջողեցնելու ամենայարմար անձն է Ներսէս, բայց եթէ զինքն վերցնեն, իրեն յաջորդն ուրիշ կերպով չէ կարող շարժիլ։ Զրոյց կը պտըտի թէ Թրքաց կողմէ ազդարարութիւններ եղած են Ներսէս Սրբազանի որ կամ հայկական խնդիր բառն լռեցնէ, կամ զինքն դաշոյնի հարուածներով պիտի լռեցնեն։ Չենք գիտեր թէ ինչ աստիճան ստոյգ է այս լուրն, սակայն Սրբազանը որ արդէն շատ վատառողջ է, բժշկաց խորհրդով յարմար սեպած էր իւր բնակութիւնը հաստատել Վօսփորի ասիական ափանց վրայ, Գանդլի ըսուած թաղը որ շատ առողջարար օդ ունի, բայց գրեթէ ամբողջապէս տաճիկներէ բնակեալ է. քիչ հայ կան։ — Այս օրերս իւր բնակութիւնը Սրբազանը անկէ կը փոխադրէ ի Քաղկեդոն Մալմարայի վրայ, և ուրկէ պիտի երթայ մի քանի օրէն ի Խաս-գիւղ (Ոսկեղջիւրի ափունքը), հոն ամենքն ալ հայ են։ Սրբազանը աներկիւղ է, բայց խոհեմութիւնն ալ ձեռքէ չը ձգելու կը համոզեն զինքն բարեկամները։ Ինչպէս որ արդէն գրած էինք, եւրոպական ծանուցագիրն հայոց նկատմամբ արտաքոյ կարգի խիստ ոճով մը գրուած է, որոյ կը վկայեն տեղւոյս թերթերն։ Դեռ այդ ծանուցագիրն չը հրատարակվեցաւ, բայց կըսուի թէ Պատրիարքը շատ գոհ է «ես այսքանը իսկ չէի պահանջէր», ըսած է։ — Անցեալ նամակով գրեցինք թէ Պատրիարքը ազգաւ ծանուցագիր մը կը խրկէ Բ. Դրան թիւրք մամլոյ ընթացքին նկատմամբ, որ տաճիկներն հայոց դէմ կը գրգռէ. Պատրիարքը կը պահանջէ որ այս յոռի շրջանակէն դուրս ելլէ տաճիկ մամուլը։ Այդ ծանուցագրի թարգմանութիւնը կը գտնէք «Մասիսի» մէջ. Կը նկատենք որ Պատրիարքը գրելու սովորական ոճը փոխեր է։ Առեն մը ուրիշ կերպ չէր կրնար գրել, բայց եթէ հետևեալ բառերով, *Զամենախոնարհ գերւոյն պաղատանքս էր*, և այլն և այլն։ Այժմ *գերի տեղ ես* և *պաղատանքի տեղ պահանջ* բառերն յաջորդած են. Թիւրքերն շատ ուշադրութիւն ըրած են այս կէտերուն և ակնարկութիւններ կ'ընէ, «Հաքիքաթ». կերևի թէ հայոց Պատրիարքը, կ'ըսէ Թիւրք թերթը, դեսպանաց ծանուցագրէն համարձակութիւն կառնու, անոնց ոճին կը հետևի և սովորական լեզուն կը մոռանայ։

Պատրիարքական ծանուցագիրն մի քանի օրինակ եղած է մին Սուլթանին խրկուած, միւսներն մեծ նախարարաց։ — Գիտէք ինչ պատասխան կընդունի։ Առաջին-նախարարի կողմէ իրեն խիստ ազդարարութիւն մը կըլլայ, սրա մասին նախորդ նամակաւ գրած էինք. այդ ազդարարութեան մէջ Բ. Դուռը կը հրամայէ Պատրիարքի որ այլ ևս նմանօրինակ ծանուցագիրներ պիտի չը խրկէ. թէ իւր պաշտօնէն դուրս ո և է բանակցութիւններ պիտի չընէ (այսինքն դեսպանաց հետ յարաբերութիւններ պիտի չունենայ) և թէ իւր գրութեանց մէջ Հայաստան բառը չը պիտի գործածէ (!!!) — Չենք գիտեր թէ երբ պիտի պատասխանէ Պատրիարքը այս ազդարարութեան, բայց շատ դժուարութիւն չը պիտի կրէ. կերևի թէ Բ. Դուռը դեռ լաւ մը չը գիտեր թէ ինչ վիճակի մէջ են խնդիրներն։ Ինչպէս կրնայ արգելել Պատրիարքի մը, որ հայկական խնդիրն կը յարուցանէ, Հայաստան բառը չը գործածել. մինթէ խելքի մօտ է։ Ինչպէս կարգելէ հայոց առաջնորդին Բեռլինի դաշնագրի յօդուածի գործադրութիւնը չը խնդրել Եւրոպայէն, ուրեմն կառավարութիւնը ո և է կարևորութիւն չընծայէր Եւրոպայի խորհրդոցը. պահանջէ որ պատրիարքը առանց նկատողութեան թողու տայ որ յիմար մամուլ մը ժողովուրդներն երկպառակութեան մէջ ձգէ, — ղայդ չենք կարող ըմբռնել։

Բ. Դուռը դեռ պատասխան չէ տուած հայոց խնդրոյն վերաբերեալ վերջին ծանուցագրոյն։ — Ծանուցագիրներէ ողողուած ենք։

Հայկակ

ՆԱՄԱԿ ՊԱՐՍԿԱՍՏԱՆԻՑ

Թէհրան, 1 սեպտեմբերի

Թէհրանի «Ընթերցասիրաց ընկերութիւնն» «Մշակ» լրագիրը կարդալով, տեղեկացաւ Կ. Պօլսոյ Ներսէս պատրիարքի թոռնաւորութեան փոանդէ ազատվելու. այս ուրախալի լուրը տարածվեցաւ ժողովրդի մէջ, ժողովուրդը աճապարեց հեռագրով Նորին Սրբազնութեան ազատուելն շնորհաւորել՝ աջա հեռագրի պատճէնն։

«Նորին Սրբազնութեան Ներսէս պատրիարքի հայոց. Թէհրանի հայ հասարակութիւնն աճապարում է շնորհաւորել Ձեր Սրբազնութիւնը. և ջերմ ուխտեր է անում Ձեր թանկագին կենաց պահպանութեան համար։»

Հասարակութիւնն երկիւղ կրելով, սրանէ աւել չը կարողացաւ բացայայտ հեռագիր անել, որովհետև նոյն լրագրի մէջ տեսաւ, որ արտասահմանէն եկած Ս. Պատրիարքի անունով շատ հեռագիրներ և նամակներ վար են արած, ժողովուրդէն հանգանակութիւն արեցին պատարագ մատուցանելու և մի հանդէս կատարելու նպատակով։

Այս մասին կիրակի օրը Ղալայինու թաղի ս. Գէորգ եկեղեցումը պատարագ մատուցվեցաւ, որի պատարագիչը արժ. տէր Գասպար Տէր-Սիմէօնեանն լինելով, կարճառօտ մի քարոզ տալով, բացատրեց նոյն օրուայ հանդիսի նպատակը։ Յետ աւարտման ս. պատարագի ժողովուրդը խուռն բազմութեամբ քահանաներով և եկեղեցականներով դիմեցին Հայկազեան վարժարանի սրահը, որի սենեակներից մինի մէջ պատրաստած էր փառաւոր սեղան. նրա վերի կողմը դրած էր ս. Պատրիարքի պատկերը զարդարած ծաղկէ պսակներով. վարժարանի նախակին կամ նոր աշակերտք երգեցին ազգային երգեր, կարդացին ճառեր, մաղթանքներ. յետ արարողութեան ժողովուրդը անցաւ միւս սենեակը. և նստաւ պատրաստ սեղանի շուրջը։ Պարպվեցան Ն. Սրբազնութեան կենաց համար շատ բաժակներ, յիշելով հայոց ազգի համար նրա արած բարեգործութիւններն և ջանքը։ Նոր հանդէսը աւարտելով, ժողովուրդը տարաւ իր հետ անմոռանալի մի յիշատակ։

Մ. Ց. Բժշկեանց

«ՄՇԱԿԻ» ՀԵՌԱԳԻՐՆԵՐ

ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ԸՆԿԵՐՈՒԹԵՆԻՑ

Ս. ՊԵՏԵՐԲՈՒՐԳ, 17 սեպտեմբերի։ Այսօր հասաւ Ս. Պետերբուրգ ռուսաց դեսպանը Չինաստանի մէջ Բիւցով։ Ասում են, որ Բիւցով հրաւիրված է Ցօյինգի հետ պայմաններ կապելու ժամանակ ներկայ գտնվելու համար։

ՐԱԳՈՒԶԱ, 18 սեպտեմբերի։ Ալբանական միաբանութեան հրամանով Դուլցինիօ քաղաքը այրված է։

Խմբագիր—հրատարակող ԳՐԻԳՈՐ ԱՐԾՐՈՒՆԻ